

24.01 Batı Felsefesi Klasikleri

Prof. Rae Langton

VII. Sartre

Ders 23. Varoluşçuluk ve Hümanizm

1. *Biyografik notlar.* Sartre (1905-1980) Varoluşçu felsefenin başlıca kişilerinden biri olmakla beraber bir öğretmen, bir romancı ve bir oyun yazarıydı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransız ordusunda görevliken esir alındığı dönemde Alman felsefesi (özellikle Heidegger) çalıştı. Aynı zamanda partneri olan Varoluşçu Beauvoir ile bir siyasi yayın olan *Les Temps Modernes*'i kurdu ve idare etti. Russell gibi o da siyasi olarak faaldi ve üyesi olmamakla beraber Fransız Komünist Partisi'ne yakındı. Layık bulunduğu Nobel Ödülü'nü, ilişkilendirilmek istemediği bir burjuva nişanı olarak gördüğü için reddetti.

2. “*Varoluşçuluk terimi ne anlama gelir?*” Sartre makalesine tüm varoluşçuların ortaklığının “Varlığın özden önce geldiğini yahut tercihe göre, özneliğin çıkış noktası olması gerektiğini düşünmek” olduğunu söyleyerek başlar. (1220) Sartre, insan eserleri ve tabii nesnelere barındıran şeyler âlemi ile insanların dünyası arasında bir ayırım yapmak ister. İlkine *kendinde oluş*, ikincisine *kendi için oluş* ismini verir. (Bu 'ontoloji' başlıca eseri *Varlık ve Hiçlik*'in temasını teşkil eder.) Şeyler hakkında ayırt edici olan, özün varlığı öncelmesi; insanlar hakkında ayırt edici olansa, varlığımızın özümüzü öncelemesidir.

3. *Şeyler için öz ve varlık.* İnsan eserleri ve tabii nesnelere varlıklarının özleri, kendilerini önceler ve yönetir. Sartre, özü, ele alınan nesnenin ne olması gerektiğini ve nasıl üretilmesi gerektiğini belirleyen bir taslak olarak düşünür.

İnsan Eserleri. Bir kâğıt bıçağının özü (i) zanaatkârın zihnindeki *kavramdır*, bu kavram (ii) belli bir *işlevi* belirtir – kâğıt kesme becerisi; (iii) kâğıt kesicinin üretimini *nedensel* olarak belirler ve iyi bir kâğıt kesici için *kaideleri* belirtir.

Tabii nesnelere. Aynı şey tabii nesnelere için de geçerlidir fakat burada taslak herhangi birinin zihninde kavram olarak bulunması gerekmiyor. Bir meşe palamudu, bir şekilde meşe ağacının özünü barındırır: kâğıt kesici için olduğu gibi, o (i) bir meşe ağacının oluşması için şart olan *işlevleri* belirtir, (ii) yeterli yağmur ve su ile bir meşe ağacının gelişimini *nedensel* olarak belirler, (iii) meşe ağaçları için uygun *kaideleri* belirler.

4. *İnsanlar için öz ve varlık.* Farklı olarak, insanlar için bir taslak, bir öz yoktur. Sartre bunu, insanlar için bir tasarısı olabilecek bir Tanrı'nın varlığını reddin bir sonucu olarak ele alır.

Eğer Tanrı yoksa varlığı özünden önce gelen en az bir varlık olmalıdır, herhangi bir kavramla tarif edilmeden önce de var olan bir varlık ve... bu varlık insanoğludur... İnsan var olur, ortaya çıkar, sahnede görünür ve bundan sonra kendini tarif eder... Ancak bundan sonra bir şey olacaktır ve ne olacağını kendisi belirlemiş olacaktır. (1220)

Dünyaya önceden tayin edilmiş bir özle gelmediğimizi söylemek, (i) yerine getirmemiz gereken *işlevleri* belirtir yahut (ii) davranışımızı *nedensel* olarak belirler ve böylece belli bir şekilde davranmaya *mecbur oluruz*; (iii) ya da bize iyi bir insan olmanın *kaidelerini sağlar*.

5. *Özgürlük*. Özün eksikliği, insan özgürlüğünü kesin olarak teşkil eder. Sartre “özgür olmaya mahkûm” olduğumuzu söyler –mahkûm, çünkü varlığa gelmeyi biz istemedik; özgür, çünkü dünyaya fırlatıldıktan sonra yaptıklarımızdan biz sorumluyuzdur. Yardım alacak bir öz yahut taslağın yokluğunda, faaliyetlerimizle kendimizi icat etmeli, yaratmalıyız.

6. *Izdırap*. Özün yokluğu, bu özgürlük, bu “hiçlik” dehşet vericidir. Sartre bunu baş dönmesi hissiyle kıyaslar. Fakat ızdırıp, özgürlüğümüze tek dürüst cevaptır.

7. *Örnek*. Sartre'ın evde kalıp annesine bakmak yahut Özgür Fransız Kuvvetleri'ne katılma arasında tercih yapması gereken öğrencisi. Nasıl karar vermelidir? Sartre, Kant'ın düşündüğü gibi a priori kurallar olsa bile, bunların belli bir hareket şeklini belirlemede çok muğlâk olacağını tartışır. Sartre öğrencisine özgür olduğunu, kendisinin karar vermesi gerektiğini söyler.

8. *Sorumluluk*. Eylemi seçmek, ne çeşit bir insan olunacağını seçmektir. Esas itibariyle ben, eylemlerim aracılığıyla kendimi yaratırım. Tercihlerde bulunurken, neyin değeri olduğuna karar veririm: tercihim, seçtiğim şeylere değer bahşeder –bir şeyi yapmaya değer olduğuna karar vermek, o şeyin yapılmaya değer olduğuna, değeri olduğuna karar vermektir. Bu yahut Sartre'a göre bu, o şeyin sadece sizin için değil, basitçe iyi olduğuna dair bir vaat barındırır – “herkes için iyi olmadıkça hiçbir şey bizim için iyi olamaz” (1221).

9. *Tanrı'nın rolü*. Sartre kendi Varoluşçuluk yorumunu Tanrı'nın yokluğu üzerine inşa eder: Fakat neden? Platon Euthyphron'da tanrıların varlığının ahlaki kaideler için bir fark yaratmayacağını tartışmıştı. Ortaya attığı soru şuydu: İyi, tanrılar onu sevdiği için mi iyidir, yoksa tanrılar iyiyi iyi olduğu için mi severler? İlk şıkkı ele alacak olursak, iyilik keyfi görünür –ya tanrılar başka bir şeyi, mesela yalan söylemeyi seviyor olsaydı? İkinci şıkkı ele alacak olursak da, iyilik tanrılardan bağımsızdır –iyi, tanrılar onu sevse de sevmese de iyidir.

Sartre aynı tercih ızdırabıyla yüzleşen Hıristiyan varoluşçulara değinir. Kierkegaard'ın İbrahim hikâyesini alıntılar:

Bir melek İbrahim'e oğlunu kurban etmesini buyurdu; eğer gerçekten de İbrahim'e gelip “Sen, İbrahim, oğlunu kurban edeceksin” diyen bir melek olsaydı, her şey tamam olurdu. Fakat herkes evvela merak etmelidir, “Bu gerçekten bir melek mi, ben gerçekten İbrahim miyim? Ne kanıtım var?” (1222)

Sartre'ın söylemek istediği, özgürlüğün bir şeyi otorite olarak kabul etme tercihinde bile işin içine karıştığıdır –*inançlarımızda* bile özgürlük vardır.